

KATOLÍCKA CIRKEV A ABSOLUTIZMUS 17. A 18. STOROČIA¹

prof. doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva
vojtech.vladar@flaw.uniba.sk

Katolícka cirkev a absolutizmus 17. a 18. storočia

V 16. storočí sa začala po úspešne presadenej protestantskej reformácii postupne formovať nová mapa rozdelenia kresťanského sveta na katolíkov a príslušníkov rôznych protestantských denominácií. I keď práva katolíkov boli obmedzované predovšetkým v protestantských krajinách, katolicizmus prichádzal o silnú pozíciu predchádzajúcich storočí i v štátoch katolíckych. Práve v nich sa začali čoraz viac presadzovať teórie o zvrchovanej absolutistickej moci monarchu, ktorá nemala byť obmedzovaná ani zo strany náboženských predstaviteľov, pápeža nevynímajúc. Spolu s nimi sa rozvíjali i idey štátneho cirkevnictva postaveného na premise, že panovník stojí nad náboženstvom a môže slobodne zasahovať do záležitostí „svojej“ partikulárnej cirkvi. Predmetné procesy našli svoje odzrkadlenie i v Katolíckej cirkvi, ktorá musela napokon rezignovať a ustúpiť svetským vládcom a hľadať nové *modi vivendi* s nimi. Hlavným cieľom článku je poukázať na rozvinutie a uplatňovanie absolutizmu v novovekých štátoch, predstaviť hlavné teórie štátneho cirkevnictva prejavujúce sa v rôznych zásahoch do vnútorných cirkevných záležitostí, ako aj prezentovať reakcie Katolíckej cirkvi na ne.

Die katholische Kirche und der Absolutismus des 17. und 18. Jahrhunderts

Nach der erfolgreichen protestantischen Reformation begann sich im 16. Jahrhundert ein neues Bild der christlichen Welt, die auf Katholiken und Angehörige verschiedener protestantischer Denominationen

¹ Článok je výstupom z vedeckého projektu VEGA č. 1/0548/22 s názvom „Kríza dôvery a jej rímsko-kánonické riešenia“.

aufgeteilt ist, allmählich zu gestalten. Obwohl die Rechte der Katholiken vor allem in protestantischen Ländern beeinträchtigt worden sind, ist die starke Position des Katholizismus aus den vorigen Jahrhunderten auch in den katholischen Staaten verloren gegangen. Gerade in diesen Staaten haben sich immer mehr Theorien über die souveräne absolutistische Macht des Monarchen durchgesetzt, wobei diese Macht selbst seitens der kirchlichen Amtsträger, einschließlich des Papstes, nicht beschränkt werden sollte. Gemeinsam mit diesen Theorien entwickelten sich auch Gedanken des staatlichen Kirchenwesens, das an der Prämisse gestützt werden soll, dass der Herrscher über die Religion steht und freizügig in die Angelegenheiten „seiner“ partikulären Kirche eingreifen kann. Die gegenständlichen Prozesse haben sich auch in der katholischen Kirche widerspiegelt, die letztendlich kapitulieren und das Feld den weltlichen Herrschern freistellen musste und neuen *modi vivendi* mit ihnen zu suchen gezwungen war. Ziel dieses Aufsatzes ist vor allem, auf die Entwicklung und Anwendung des Absolutismus in den neuzeitlichen Staaten hinzuweisen, die kardinalen Theorien des staatlichen Kirchenwesens vorzustellen, die in verschiedenen Eingriffen in die innerkirchlichen Angelegenheiten zum Ausdruck gekommen sind, als auch auf die Reaktion der katholischen Kirche auf diese Theorien hinzuweisen.

The Catholic Church and Absolutism of 17th and 18th Century

In the 16th century after successful Protestant Reformation the new map of division of the Christian world into Catholics and members of various protestant denominations was formed. Although rights of the Catholics were primarily restricted in protestant lands, Catholicism was losing its strong position of the previous centuries also in the Catholic states. Right in these states the theories of supreme absolutist power of monarch were increasingly enforced that did not accept restriction of his rights even on the part of the religious representatives, not excluding Pope. Along with them the ideas of state ecclesiasticism based on the premise that sovereign is above religion and may freely interfere with the matters of “his” particular church were formed. These processes found its reflection also in the Catholic Church that had to resign and retreat to the secular sovereigns, looking for new *modi vivendi* with them. The main goal of the article is to point out the development and implementing of the absolutism in the states of Modern era, introduce the main theories of state ecclesiasticism manifesting in various impacts to the internal church matters and to present the reaction of the Catholic Church to it.

Kľúčové slová: novovek, protestantizmus, katolicizmus, absolutizmus, katolícke monarchie, štátne cirkevnictvo, zásahy štátu do vnútorných cirkevných záležitostí, reakcia Katolíckej cirkvi

Schlüsselbegriffe: Neuzeit, Protestantismus, Katholizismus, Absolutismus, katholische Monarchien, staatliches Kirchenwesen, Eingriffe des Staates in die innerkirchlichen Angelegenheiten, Reaktion der katholischen Kirche

Keywords: Modern era, Protestantism, Catholicism, absolutism, catholic monarchies, state ecclesiasticism, impacts of state to the internal church matters, reactions of the Catholic Church

Úvod

Potridentské obdobie bolo charakteristické predovšetkým viacerými dôležitými zmenami, ku ktorým došlo vo vzťahoch medzi Katolíckou cirkvou a jednotlivými štátmi. V súvislosti s protestantskou reformáciou nemožno v prvom rade opomenúť skutočnosť, že katolíci nenávratne stratili škandinávске krajiny, veľkú časť Nemecka a celé Anglicko. Katolícka cirkev sa ale mohla naďalej opierať o španielskych kráľov, ktorí v priebehu 16. storočia presadzovali idey svetovej monarchie.² Vtedajšieho európskeho hegemóna sa protestantizmus takmer nedotkol najmä z dôvodu prísne vedenej césaropapistickej cirkevnej politiky presadzovanej španielskymi kráľmi, ktorí v spolupráci s biskupmi vyriešili viaceré vnútrocirkevné problémy.³ Aj keď tamojší králi boli pápežstvu na jednej strane nápomocní pri protireformačných procesoch, na druhej strane výrazne obmedzovali pápežské zásahy do záležitostí „svojej“ partikulárnej cirkvi a v snahe eliminovať odosielanie cirkevných káuz do Ríma sa im v roku 1529 dokonca podarilo dosiahnuť zriadenie cirkevného tribunálu tretej inštancie pri pápežskom nunciovi v Madride.⁴ Nevyhnutnosť vtedajšej dobrej spolupráce pápežstva so španielskymi kráľmi značne súvisela i so španielskou vládou v Itálii (Miláno, Neapol, Sicília a Sardínia), ktorá nakoniec pretrvala až do roku 1860. Aj z toho dôvodu sa menšie štáty Apeninského polostrova neodvážili prijať protestantizmus a len veľmi úzke kruhy italských miest sa pôsobením humanistov otvorili novým náboženským ideám. Samotnému pápežstvu sa od španielskeho protektorstva napokon podarilo oslobodiť až za pontifikátu Sixta V. (1585 – 1590). Na španielske pozície európskeho hegemóna sa však v polovici 17. storočia začalo opätovne tlačiť Francúzsko, v ktorom, napriek formálnemu proklamovaniu katolicizmu ako štátneho náboženstva, v roku 1614 generálne stavy oficiálne odmietli prijatie tridentských disciplinárnych

² Porov. RAPP, F.: *Svätá ríša rímska národa nemeckého*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, s. 278n.

³ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 244–246.

⁴ Porov. SAMSOUR, J.: *Cirkevní dějiny obecné*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 932n.

dekrétov.⁵ Ich recepcia musela byť preto vykonaná až prostredníctvom cieľavedomej činnosti partikulárnych cirkevných predstavených.⁶ Popri Francúzsku a tradične katolíckom habsburskom Rakúsku sa k hlavným európskym veľmociam v tomto období napokon zaradili i protestantské Anglicko, Švédsko a Prusko, spolu s pravoslávnyim Ruskom.

1. Štátny absolutizmus a osvietenstvo

Viacerí bádatelia sa zhodnú v závere, že európsky poriadok 17. a 18. storočia mohol byť nastolený len na základoch striktného vymedzenia sa voči duchovnému rozdeleniu vtedajšieho sveta a náboženským vojnám. Väčšina z nich pritom konštatuje, že základy pre neskôr uplatňované štátne teórie sa objavujú už v priebehu 14. a 15. storočia, keďže štát sa práve v tomto období začal tešiť pozornosti viacerých mysliteľov.⁷ V 17. storočí sa ale našlo i viacero filozofov štátu a práva, ktorí stále zmýšľali v pojmoch jednoty Cirkvi, štátu a viery, avšak uplatňujúc idey a premisy štátnej mechaniky Reného Descartesa († 1650) aj na tieto záležitosti.⁸ Najneskôr po ukončení náboženských vojen sa tak na prvé miesto v spoločnosti začal dostávať štát, ktorého záujmy boli výdatne rozširované o nové okruhy pôsobnosti. Najmä z toho dôvodu sa od tých čias stával ťažiskom mnohých skutočností, ktoré boli na ňom do toho času v zásade priamo či nepriamo nezávislé. Na tomto pozadí dochádzalo k prelínaniu štátnych záležitostí s národom, kráľovskou korunou alebo mocou, nevynímajúc ani hospodárstvo, v ktorom rôznorodé ekonomické teórie poukazovali na dôležité úlohy štátu v ňom.⁹ Štátne authority od uvedených čias zároveň kládli značný dôraz na rozvoj obchodu a priemyslu, keďže práve tie predsta-

⁵ Porov. MALÝ, R.: *Církevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, s. 210–211. K prekladu tridentských dekrétov do českého a anglického jazyka bližšie pozri HRDINA, I. A.: *Dokumenty Tridentského koncilu*. Praha: Krystal OP, 2015 a SCHROEDER, H. J.: *The Canons and Decrees of the Council of Trent*. Charlotte: TAN Books, 1978.

⁶ Porov. KUMOR, B.: *Církevní dějiny 5. Novovek. Rozkol v západnom kresťanstve*. Levoča: Polypress, 2002, s. 221, 233 a 267.

⁷ Od 16. storočia tak napríklad štát vo svojich dielach postupne analyzovali myslitelia ako Francisco de Vitoria († 1546), Jean Bodin († 1596), Hugo Grotius († 1645) či Thomas Hobbes († 1679). Bližšie k tejto problematike pozri napríklad STÖRIG, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 224n.

⁸ Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005, s. 116, 118 a 130.

⁹ Osobitne možno v týchto súvislostiach spomenúť merkantilizmus a rozvoj manufaktúr hlásaný práve jeho predstaviteľmi. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad McCUSKER, J. J.: *Mercantilism and the Economic History of the Early Modern Atlantic World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

vovali hlavné zdroje bohatstva a blahobytu.¹⁰ Najmä z uvedených dôvodov sa od polovice 17. storočia dominantným javom vtedajšieho politického života stával monarchický absolutizmus, pod vládou ktorého sa v 18. storočí nachádzali takmer tri štvrtiny Európy. Keďže na pozadí týchto procesov začalo dochádzať k viacerým podstatným zmenám vo vtedajšom spoločenskom poriadku, s určitosťou neprekvapuje, že prvá polovica 17. storočia sa stala dejiskom mnohých povstaní či rebélií.¹¹

Procesom upevňovania dominancie štátu výrazne napomáhalo aj nové hnutie osvietenstva (iluminizmus), ktoré vychádzalo z myšlienok racionalizmu, naturalizmu a náboženského subjektivismu.¹² Aj samotné osvietenstvo pôvodne predstavovalo reakciu na náboženskú neznesiteľnosť a s ňou spojené vojny, ktoré vyvolávali pochybnosti o podstate kresťanstva a dogmy vôbec.¹³ Práve jeho idey tak od toho času výrazným spôsobom ovplyvňovali život celého európskeho ľudstva, deprimovaného stáročia uplatňovanou autoritou Cirkvi, pričom tieto myšlienky zostali určujúcimi až do 19. storočia. Práve v súvislosti so šírením osvietenstva začali ľudia hľadať uspokojenie a cieľ života na pozemskom svete, uprednostňujúc sekulárne hodnoty pred ideálmi náboženskými (antropocentrizmus).¹⁴ Aj z toho dôvodu začalo v tomto období dochádzať k ešte výraznejšiemu rozvoju laickej vedy, umenia a filozofie.¹⁵ Z pohľadu filozofie, ktorá prestala byť vnímaná už len ako slúžka teológie (*ancilla theologiae*), začal do popredia vystupovať osvietenký racionalizmus, ktorý odmietol akékoľvek nadprirodzené náboženstvo a proti Biblii a Tradícii postavil rozum (*ratio*), ako autonómnu a konečnú normu pravdy.¹⁶ Osvietenké tendencie sa prejavili i v oblasti právnej filozofie, a to najmä v myšlienkach Samuela von

¹⁰ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojaššáka, 2003, s. 7.

¹¹ Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005, s. 118.

¹² To bolo pôvodne založené francúzskymi emigrantmi v Holandsku a v priebehu 17. storočia sa rozvinulo v Anglicku. Odtiaľ sa potom spätne rozšírilo do Francúzska a v druhej polovici 18. storočia sa výrazne presadilo i v Poľsku, Rusku, Španielsku, Nemecku a Itálii. Porov. FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladateľstvi, 2006, s. 255–256.

¹³ Porov. HARRIES, R./MAYR-HARTING, H. (eds.): *Dva tisíce let kresťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 130–131.

¹⁴ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojaššáka, 2003, s. 69.

¹⁵ Vo vzťahu ku katolíckemu náboženstvu boli osvietencami výrazne zaznávané taktiež hodnoty rehoľného života, čo malo značne negatívny dopad i na ďalšie misijné aktivity. K problematike kresťanských misií v analyzovanom období bližšie pozri napríklad KUBÍKOVÁ, J.: *Kresťanské misie v 16.–18. stolytí*. Brno: L. Marek, 2001.

¹⁶ Aj z biblického Zjavenia (*Revelatio*) osvietení teológovia (tzv. neológovia) prijímali iba to, čo bolo v súlade s rozumom. Najmä na tomto pozadí boli zákony matematiky a prírodných vied (kauzalita a empiria) prenášané i do teológie, ktorá tak prestávala byť výlučnou doménou

Pufendorfa († 1694), ktorý v diele *De jure naturale et gentium* z roku 1672 načrtnol oddelenie filozofie a prirodzeného práva (*ius naturale*) od teológie.¹⁷ Presadzovaná viera v rozum a prirodzené právo, ktoré je nezmeniteľné dokonca i samotným Bohom (*schola iuris naturalis*), zároveň viedla k zdôrazňovaniu suverénneho štátu, ktorého úloha mala spočívať v postaraní sa, v súlade s najlepším presvedčením panovníka, o telesné a duchovné blaho svojich poddaných.¹⁸ Aj z toho dôvodu si osvietenské idey čoskoro osvojili takmer všetci absolutisticky vládnucci monarchovia.¹⁹ Samotná Katolícka cirkev musela na predmetné absolutistické teórie reagovať, keďže štát sa postupne stával inštitúciou, ktorá nestrpí žiadnych konkurentov či rivalov.

2. Teórie štátneho cirkevnictva

Už v potridentskej dobe sa začali v katolíckych krajinách objavovať viaceré cirkevné i svetské prúdy, ktoré boli priamo namierené proti pápežskému centralizmu a obmedzovali práva pápeža, respektíve samotnej Cirkvi. Po tom, čo si totiž štát začal podmaňovať všetku politickú a spoločenskú moc, nechcel sa nechať obmedzovať kýmkoľvek iným.²⁰ Ako prvý z týchto prúdov možno spomenúť španielsky regalizmus, rozsiahle rozvinutý na césaropapistických základoch, ešte za panovania kráľa Filipa II. (1556 – 1598).²¹ Ten uplatňoval v Španielsku *placetum regium* na pápežské dokumenty, *appellatio ab abusu* voči výrokom cirkevných súdov, využíval na Ríme nezávislú inkvizíciu a obsadzoval tiež všetky biskupstvá a opátstva v Španielsku i zámor-

teológov. Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 8 a 248.

¹⁷ Nanovo presadzovanú náuku o prirodzenom práve ako vyššej vede, úplnej nezávislej od etiky a Zjavenia, ďalej rozvíjali aj filozofi Christian Thomasius († 1728) a Immanuel Kant († 1804), pričom druhý menovaný otvorene odmietol priznať metafyzike status vedy. Porov. STÖRIG, H. J.: *Malé dejiny filozofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 292n.

¹⁸ Porov. MALÝ, R.: *Cirkevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001, s. 225.

¹⁹ K rozvoju filozofie dejín štátu a práva prispeli i ďalší osvietenští filozofi ako John Locke († 1704) a barón Charles-Louis de Secondat de Montesquieu († 1755), ktorí rozvinuli známu teóriu spoločenskej zmluvy (contrat social). V súlade s ňou nemala existovať žiadna prirodzená politická autorita, ale legitíma vláda bola považovaná len za umelý produkt dobrovoľnej dohody slobodných občanov. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad KRŠKOVÁ, A.: *Kapitoly z dejín európskeho politického a právneho myslenia*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1997.

²⁰ Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005, s. 119.

²¹ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 5. Novovek. Rozkol v západnom kresťanstve*. Levoča: Polypress, 2002, s. 230–231.

ských kolóniách.²² Väčšina týchto práv vyplývala z kráľovského patronátu, ktorý sa opieral o viaceré rozhodnutia partikulárnych cirkevných predstavených a pápežské privilégia. Práve tieto oprávnenia kráľ Filip II. v roku 1565 opätovne jednostranne potvrdil, pričom uplatňovanie práv z neho vyplývajúcich výslovne deklaroval aj vo vzťahu k španielskym zámorským kolóniám. Keďže v takomto vymedzení chápali kráľovský patronát i jeho nástupcovia, v Španielsku prakticky došlo vo viacerých ohľadoch k vytvoreniu osobitnej národnej cirkvi.²³ Tieto tendencie ešte vzrástli po prevzatí trónu dynastiou Bourbonovcov, v osobe kráľa Filipa V. (1700 – 1724), ktorý bojoval najmä proti pápežským rezervátom (*reservaciones*) uplatňovaným voči cirkevným úradom v Španielsku. Za ich vlády sa v 18. storočí zmenila koncepcia kráľovského patronátu nad Katolíckou cirkvou v španielskych kolóniách, ktoré Bourbonovci prestali považovať za pápežom poskytnuté privilégium, proklamujúc ho absolutistickým spôsobom za prirodzený dôsledok suverenity panovníka. Regalizmus napokon začal upadať až v období Veľkej francúzskej revolúcie (1789 – 1795), ktorá v napoleonskom období rozsiahle prekročila hranice Francúzska.²⁴

Cirkevný partikularizmus sa dlhodobo rozvíjal i v ďalších častiach Európy, pričom obdobné tendencie ako v Španielsku bolo možné badať, na predchádzajúcich základoch personálnej únie so španielskymi kráľmi z rokov 1580 až 1640, najneskôr od polovice 17. storočia aj v Portugalsku.²⁵ Podobný vývoj bol v tomto období v nábožensko-politickej oblasti zaznamenaný i v Itálii (najmä Benátska republika, Neapolské a Sardínske kráľovstvo), a to vo forme jurisdikcionalizmu.²⁶ Ako najvýstižnejší príklad obmedzovania slobôd Cirkvi a pápežského centralizmu možno ale spomenúť predovšetkým Francúzsko, reprezentované kráľom Ľudovítom XIV. (1654 – 1715), ktoré za jeho panovania zaznamenalo nesmierny duchovný vzostup, avšak zároveň sa v ňom opätovne prebudili nacionalizmus a absolutizmus (*L'état c'est moi*), slávnym stelesnením ktorých sa stal práve „kráľ slnko“ (*le Roi-*

²² Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005, s. 117.

²³ Aj z toho dôvodu tamojší biskupi bežne vystupovali proti Apoštolskej stolici a vo viacerých obdobiach reálne hrozilo otvorené presadzovanie ideí separatistického episkopalizmu. Porov. HRDINA, I. A.: *Texty ke studiu konfesného práva I. Evropa a USA*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 92.

²⁴ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 115–118.

²⁵ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 5. Novovek. Rozkol v západnom kresťanstve*. Levoča: Polypress, 2002, s. 231–232.

²⁶ Porov. HRDINA, A.: *Kanonické právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 48.

Soleil).²⁷ Tamojší náboženský vývoj bol aj v tomto období najvýraznejšie ovplyvňovaný tzv. slobodami galikánskej cirkvi, ktoré tu boli v rôznom rozsahu uplatňované už po celé stáročia.²⁸ Galikanizmus, ako doktrínálny systém nábožensko-politického i cirkevnoprávneho charakteru, mal pritom od začiatku hlboko nacionálny a konciliaristicko-episkopálny základ.²⁹ Jasná formulácia jeho nárokov bola navyše už od roku 1594 k dispozícii vo forme 83 zásad, zostavených francúzskym advokátom Pierrom Pithouom († 1596) pod názvom „Les libertés de l'Église gallicane“, ktoré hovorili predovšetkým o pomere pápeža k francúzskemu štátu a tamojšej partikulárnej cirkvi.³⁰

Na základe týchto postulátov malo francúzskym kráľom patriť právo samostatne zvolávať partikulárne koncily, obmedzovať jurisdikciu pápežských nuncií, odvolávať sa ku všeobecnému snemu (i proti pápežovi), podmieňovať platnosť pápežských výnosov kráľovskému súhlasu (*placetum regium*) a obmedzovať apelácie na Rím.³¹ Napriek tomu, že tieto zásady predstavovali len dielo súkromnej osoby, v praxi boli francúzskymi parlamentmi používané ako právny kódex, pričom tento stav pretrval až do 19. storočia. Francúzsko tak síce naďalej zostávalo katolíckym štátom, avšak svojím galikánskym smerovaním sa niekoľkokrát posunulo až na úplný okraj cirkevnej schizmy.³² Na pozadí tzv. sporu o regálie (*regalia*) nechal Ľudovít XIV. v roku 1682 na zhromaždení francúzskeho duchovenstva v Meaux, pod vedením tamojšieho biskupa a umierneného galikanistu Jacques-Bénigne Bossueta (1681 – 1704), navyše vyhlásiť tzv. štyri galikánske články (*Declaratio cleri Gallicani de ecclesiastica potestate*).³³ Táto deklarácia, promulgovaná kráľovským ediktom ako štátny zákon, vychádzala predovšetkým

²⁷ Francúzsko si počas jeho vlády upevnilo politickú a kultúrnu hegemoniu v Európe, vďaka čomu sa francúzskemu jazyku podarilo vytlačiť z pozície hlavného medzinárodného jazyka latinčinu (*grand siècle, grande nation!*). Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 58.

²⁸ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dejiny cirkve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 253.

²⁹ Porov. ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách. Cirkev v 49 pokoleniach*. Bratislava: Lúč, 1997, s. 529.

³⁰ Porov. HRDINA, I. A.: *Texty ke studiu konfesního práva I. Evropa a USA*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 92.

³¹ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 59.

³² Veľká časť episkopátu mala totiž bližšie k štátu než pápežovi a tieto tendencie boli výrazne posilňované aj prvými francúzskymi ministrami, kardinálmi Armandom de Richelieu (1624–1642) a Giuliom Mazarinom (1643–1661). Porov. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 157 a 171.

³³ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 66–67.

z konciliaristických zásad, ktorých sa galikánska cirkev podľa jej textu neustále držala, pričom okrem disciplinárnych záležitostí sa vo viacerých ohľadoch dotýkala i katolíckej vierouky.³⁴ Na základe kráľovského rozhodnutia ju museli okamžite akceptovať všetky tamojšie parlamenty i univerzity, pre ktoré mala predstavovať hlavnú normu výučby. Od toho času na ňu museli navyše prisahať všetci kandidáti akademických stupňov z teológie a kánonického práva.³⁵ Francúzsky kráľ edikt, ktorý deklaráciu schvaľoval, napokon stiahol až v roku 1693 na nátlak pápeža Inocenta XII. (1691 – 1700). I napriek tomu parížsky parlament (*Parlement de Paris*) ich zrušenie odmietol ratifikovať a galikánske články tak zostali v platnosti až do Veľkej francúzskej revolúcie (1789 – 1795), respektíve Prvého vatikánskeho koncilu (1869 – 1870).³⁶

V Belgicku sa v nadväznosti na presadzovanie galikanizmu začal objavovať episkopalizmus, hlásajúci úplnú samostatnosť biskupského úradu bez akýchkoľvek pápežských zásahov, ktorý sa postupne rozšíril do celej Európy.³⁷ Najmä galikánske tendencie, španielsky regalizmus a osvietenké cirkevno-politické teórie stáli v pozadí rozšírenia sa episkopalizmu aj do Nemecka a Rakúska, ktorého myšlienky vystupovali v oboch krajinách do popredia už od polovice 17. storočia.³⁸ Čo sa týka vzťahov Cirkvi a štátu v Ríši, od čias cisára Leopolda I. Habsburského (1658 – 1705) až do vlády Márie Terézie (1740/1765 – 1780), štát uplatňoval svoje panstvo voči Cirkvi pomerne mierne, čo sa prejavovalo predovšetkým v obnovovaní *placetum regium*, obmedzovaní cirkevného súdnictva a dozore nad kláštormi.³⁹ V Nemecku sa episkopalistické myšlienky najvýraznejšie prejavili v spise trevírskeho svätiaceho (pomocného) biskupa Mikuláša z Hontheimu († 1790), ktorý vydal v roku 1763 pod pseudonymom *Justinus Febronius* prvý diel svo-

³⁴ Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005, s. 119, 121 a 130.

³⁵ Pápež Inocent XI. (1676–1689) uvedenú deklaráciu výslovne zavrhol a servilným biskupom, ktorí sa za odmenu dočkali kráľovského menovania do cirkevných úradov, odmietol kánonickú investitúru. Uvedené galikánske články v breve *Inter multiplices* z roku 1690, pripravenom ešte Inocentom XI., odsúdil aj jeho nástupca, pápež Alexander VIII. (1689–1691). Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 17–19.

³⁶ Porov. SAMSOUR, J.: *Cirkevní dějiny obecné*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 979–980.

³⁷ Požiadavky z neho vyplývajúce boli výrazne uplatňované aj poľskými biskupmi, ktorí výslovne požadovali obmedzenie výsad pápežskej nunciatúry, kontrolu bül biskupským zborom a zrušenie všetkých pápežských provízií. Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Věšrd, 1946, s. 182–183.

³⁸ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 96–97.

³⁹ Tieto práva štát odvodzoval najmä zo zemepanského patronátu a viacerých ďalších privilégií, ktoré nadobudol ešte na základe ríšskeho Viedenského konkordátu (r. 1448). Porov. ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách. Cirkev v 49 pokoleniach*. Bratislava: Lúč, 1997, s. 542.

jej práce *De statu Ecclesiae et de legitima potestate Romani pontificis*. Argumentujúc falošnosťou Pseudo-izidoriánskych dekretálií (*Collectio pseudo-Isidoriana*) v ňom pápežovi odoprel akýkoľvek vládny primát (priznal mu len *primatus honoris*) a podriadil ho všeobecnému koncilu.⁴⁰ Okrem toho požadoval posilnenie práv biskupov ako nástupcov apoštolov, decentralizáciu cirkevného riadenia a zavedenie všeobecného *placetum regium* a *appellatio (recursus) ab abusu*. Panovníkov navyše vyzval k odopretiu poslušnosti pápežovi v prípade, ak by uplatňoval neoprávnené nároky voči jednotlivým národným cirkvám (*ius circa civilia*).⁴¹ Episkopalistické požiadavky, často v praxi stavané na nacionálnych základoch, ktoré sa čoskoro rozšírili spolu s prekladmi Febroniovej knihy po celej Európe, sa z toho dôvodu dodnes označujú pojmom febronianizmus.⁴²

Systém štátneho cirkevnictva, ovplyvneného galikanizmom a febronianizmom, napokon vyvrcholil v rakúskych krajinách za vlády cisára Jozefa II. (1765/1780 – 1790) a podľa neho je aj označovaný jozefinizmom.⁴³ Ten vychádzal za svojej vlády z predikátu, že všetko, čo nie je v Cirkvi Božieho pôvodu, môže slobodne upraviť podľa vlastnej vôle. Aj keď navonok prezentoval záujem Cirkvi pomáhať, robil to vždy podľa svojich plánov a presvedčenia, a za jeho panovania sa tak ríšska cirkev stala prakticky štátnou inštitúciou.⁴⁴ Už v roku 1781 popri obnovení *placetum regium* na pápežské dokumenty, zrušil prisahu vernosti metropolitov a biskupov Apoštolskej stolici a udelil im právomoc udeľovať všetky dišpenzy, rezervované pápežmi v bule *In coena Domini*.⁴⁵ Od toho času zároveň bežne zriaďoval cisárske farnosti, svojvoľne vymedzoval hranice biskupstiev a farností, zakladal vo vybraných mestách štátne osvietensky zamerané generálne kňazské semináre

⁴⁰ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 99–100.

⁴¹ Porov. HRDINA, I. A.: *Texty ke studiu konfesního práva I. Evropa a USA*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 91.

⁴² Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005, s. 134–135. Tieto idey sa prejavili napríklad aj v memorande sformovanom v roku 1769 v nemeckom Koblenzi zástupcami duchovných kurfirstov pod vedením Hontheima, ktoré pozostávalo z 31 článkov (*Avisamenta*) zostavených obdobne vo febronianskom duchu. V nich jeho autori požadovali reorganizáciu nemeckej Cirkvi podľa vzoru novodobého štátu, zavedenie bazilejských konciliaristických dekretov a biskupského *placetum regium* na pápežské dokumenty. Bližšie k problematike konciliarizmu pozri napríklad OAKLEY, F.: *The Conciliarist Tradition. Constitutionalism in the Catholic Church 1300–1870*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

⁴³ Porov. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 172.

⁴⁴ Porov. MELMUKOVÁ, E.: *Patent zvaný toleranční*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 15.

⁴⁵ Tá obsahovala výpočet cenzúr a dišpenzov rezervovaných pápežovi. K jej uzatvoreniu došlo v roku 1627, pričom na dôrazné naliehanie katolíckych štátov bola formálne zrušená v roku 1770. Porov. SAMSOUR, J.: *Cirkevní dějiny obecně*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 933.

(spolu 12) a menoval všetkých stálych klerikov. Popri tom zrušil cirkevné desiatky, *privilegium fori*, vrátane kompetencií cirkevných súdov v civilných záležitostiach, pričom zasahovať neváhal ani do oblastí pastorácie a bohoslužieb.⁴⁶ O celkovom nábožensko-politickom poňatí vlády Jozefa II. vypovedajú predovšetkým skutočnosti, že v cirkevných záležitostiach vydal vyše 600 dekrétov, ktoré upravovali i také maličkosti, ako maximálny počet horiacich sviečok pri bohoslužbe, a to, že z kazateľníc bežne nechával vyhlasovať štátne zákony.⁴⁷ Jozef II., ktorý v oblasti vnútornej štátnej politiky presadzoval germanizáciu a prísny centralizmus sa ale najviac preslávil vydaním Tolerančného patentu (Toleranzpatent) z roku 1781, ktorý postupne vstupoval do platnosti v jednotlivých krajinách habsburskej monarchie.⁴⁸ Na jeho základe bola protestantom (augsburská, helvétska konfesia, ale i husiti, s vylúčením sektárov) a pravoslávny priznaná občianska rovnoprávnosť a obmedzená kultová (právo súkromného kultu) i politická sloboda.⁴⁹ Jeho ustanovenia boli navyše prostredníctvom osobitných dekrétov z rokov 1781 až 1789 postupne rozširované aj na vyznávačov židovského náboženstva.⁵⁰

3. Absolutizmus a Katolícka cirkev

Postupné presadzovanie absolutistických myšlienok v jednotlivých štátoch nachádzalo svoju reflexiu aj v univerzálnej Cirkvi, v ktorej pápež disponoval odjakživa silným a výnimočným monarchisticky koncipovaným postavením, vychádzajúcim z premís pozitívneho Božieho práva (*ius Divinum positivum*). Keďže pre pápežstvo bola reformácia krízou, avšak zároveň i obnovou, v období protireformácie začalo dochádzať k silnému presadzovaniu pápežského centralizmu.

⁴⁶ Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 183.

⁴⁷ Porov. ŠPIRKO, J.: *Církevné dějiny s osobitným zreteľom na vývin cirkevných dějín Slovenska. Svazok II*. Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 291.

⁴⁸ Porov. TOMKINS, S.: *Stručné dějiny křesťanství*. Praha: Volvox globator, 2009, s. 280.

⁴⁹ Porov. MELMUKOVÁ, E.: *Patent zvaný toleranční*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 35.

⁵⁰ Porov. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 175. Spolu s týmto ediktom vydal Jozef II. ešte v tom istom roku dôležitý patent o zrušení nevoľníctva v rakúskej časti monarchie, ktorý v týchto krajinách definitívne ukončil osobnú neslobodu a pripútanosť sedliactva k pôde. V Uhorsku bolo nevoľníctvo napokon zrušené v roku 1785. Porov. MELMUKOVÁ, E.: *Patent zvaný toleranční*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 17. Náboženská sloboda bola v tomto čase zavádzaná aj niektorými ďalšími osvieteniskými panovníkmi, pričom v čase vydania Tolerančného patentu ju v obmedzenej podobe poznalo už Prusko Fridricha II. Veľkého (1740 – 1786) a Rusko cárovnej Kataríny II. Veľkej (1762 – 1796). Porov. KUMOR, B.: *Církevné dějiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojaššáka, 2003, s. 74–75.

Rímska kúria preto od toho času stále viac zasahovala do vnútorných pomerov jednotlivých partikulárnych cirkví, pričom i viaceré vnútro-diecézne spory boli už v prvej inštancii bežne rozhodované v Ríme.⁵¹ V roku 1585 Sixtus V. (1585 – 1590) nariadil bulou *Romanus pontifex* diecéznym biskupom, respektíve prelátom s teritoriálnou jurisdikciou (napríklad územný opát) všeobecnú povinnosť pravidelných návštev Ríma *ad limina*, spojených s podaním správy o stave im zverených diecéz, respektíve územných prelátúr. K upevneniu cirkevného centralizmu značne prispelo i nové usporiadanie a reorganizovanie kardinálskych kongregácií z počtu štyroch na pätnásť, ktoré bolo vykonané tým istým pápežom v roku 1587 konštitúciou *Immensa aeterni*. Tento stav napokon pretrval až do roku 1908, keď k ich opätovnej reorganizácii došlo za pápeža Pia X. (1903 – 1914).⁵² Na čele každej kongregácie alebo stálej komisie od toho času stál kardinál, ktorému asistovali ďalší členovia kúrie (poradcovia, administratívni úradníci atď.). Rozhodnutia jednotlivých kongregácií boli navyše biskupmi bežne prijímané ako vzory pre rozhodovanie v podobných záležitostiach a na úrovni partikulárnych cirkví sa tak postupne fakticky konštituoval doplnkový súbor cirkevného práva, charakterom sčasti podobný systému *common law* (*case law*).⁵³

I keď anachronicky, aj v potridentskej dobe sa objavili pokusy niektorých pápežov o sformulovanie pápežských nárokov voči svetskej moci, ktoré sa uplatňovali od čias gregoriánskej reformy, najvýraznejšie za čias pápežov – kánonistov obdobia vrcholného stredoveku.⁵⁴ Z nich možno spomenúť najmä Alexandra III. (1159 – 1181), Inocenta III. (1198 – 1216), Gregora IX. (1227 – 1241), Inocenta IV. (1243 – 1254), Klementa IV. (1265 – 1268) a sčasti tiež Bonifáca VIII. (1294 – 1303).⁵⁵ Títo pápeži, počínajúc Gregorom VII. (1073 – 1085), podľa ktorého niesla spomenutá reforma meno, napokon neváhali v praxi presadzovať i systém hierokracie, spočívajúci v požadovaní zvrchovanosti duchovnej moci nad mocou svetskou, pápežstva nad cisárstvom.⁵⁶

⁵¹ Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny s osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska. Sväzok II. Turčiansky Svätý Martin*: Neografia, 1943, s. 254.

⁵² Bližšie k tejto problematike pozri HULSEBUCH, B.: *Jak se volí papež? Konkláve včera a dnes*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.

⁵³ Porov. WERNZ, F. X./VIDAL, P.: *Ius canonicum ad Codicis normam exactum. Tomus I. Normae generales*. Roma: Apud aedes Universitatis Gregoriana, 1938, s. 248.

⁵⁴ Cf. RAPP, F.: *Cirkev a náboženský život západu na sklonku stredoveku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, s. 9, 81 a 84.

⁵⁵ Cf. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča: Polypress, 2001, s. 145–146.

⁵⁶ Tieto nároky vyjadril Gregor VII. predovšetkým vo svojom súkromnom spise *Dictatus (Gregorii) papae*, zapísanom do registra jeho listov (*Registrum Gregorii*) v roku 1075,

Uvedené teórie našli svoju reflexiu paradoxne i vo vyhlásení pápeža Pavla IV. (1555 – 1559), ktorý ešte v roku 1559 v bule *Cum ex apostolatus officio* neváhal deklarovat', že ako Kristov vikár má právo pre herézu exkomunikovať a zosadiť každého kráľa i cisára, pričom ich majetky sa v takom prípade stávajú každému voľným.⁵⁷ Zároveň upozornil na neplatnosť voľby heretika do akéhokoľvek verejného úradu a nariadil povinnosť vrátenia všetkej štátom zhabanej cirkevnej pôdy a majetkov.⁵⁸ S rovnakou prísnosťou pritom neváhal vystupovať aj proti vysokým cirkevným hodnostárom. V roku 1627 sformuloval v ešte ostrejšej podobe svoje nároky voči predstaviteľom svetskej moci pápež Urban VIII. (1623 – 1644). Ten aktualizoval už spomenutú bulu *In coena Domini*, zdôrazniac v nej možnosť použitia trestu exkomunikácie proti každému panovníkovi, ktorý by obmedzoval práva Cirkvi.⁵⁹ Svetovládnych ašpirácií a zásahov do svetských záležitostí sa Cirkev

v ktorom vo forme 27 článkov jasne definoval univerzalistické požiadavky pápežstva. Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějín práva církevního I.* Praha: Všehrd, 1946, s. 147; RAPP, F.: *Cirkev a náboženský život západu na sklonku středověku.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, s. 111 a ASCHERI, M.: *The Laws of Late Medieval Italy (1000–1500): Foundations for a European Legal System.* Leiden: Brill, 2013, s. 73n. V tomto dokumente sa okrem iného hovorilo o tom, že kým cirkevná moc sa podobá svetlu slnka, svetská moc svieti ako mesiac, ktorý je iba odleskom slnečného svetla. Keďže pápež je najvyššou hlavou kresťanstva, preto disponuje právom zosadiť cisára a zbaviť poddaných prísahy vernosti voči nemu. Vo svojom manifeste k Nemcom z roku 1076 si zároveň osoboval právo schvaľovať voľbu nemeckého kráľa, pretože jedine on disponoval právomocou urobiť z neho korunovačiou cisára. Porov. CUSHING, K. G.: *Papacy and Law in the Gregorian Revolution. The Canonistic Work of Anselm of Lucca.* Oxford: Clarendon Press, 1998, s. 32–33 a KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku.* Levoča: Polypress, 2001, s. 129. Cisár bol v duchu Gregorových myšlienok navyše celkom otvorene deklarovaný len za laika, čo do budúcnosti najvýraznejším spôsobom prispelo k postupnej desakralizácii cisárskej hodnosti. Porov. KADLEC, J.: *Cirkevní dějiny. II. Raný středověk.* 3. prepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983, s. 113.

⁵⁷ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 5. Novovek. Rozkol v západnom kresťanstve.* Levoča: Polypress, 2002, s. 200.

⁵⁸ Treba ale povedať, že pápež v tejto bule nesmeroval len proti svetskej moci, keďže zároveň prehlásil i zosaditeľnosť „pápeža“ heretika, ktorý do herézy upadol ešte pred voľbou. Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějín práva církevního I.* Praha: Všehrd, 1946, s. 175–176.

⁵⁹ Názory jezuitov (najmä kardinál Róbert Bellarín, † 1621 a František Suárez, † 1617) boli o čosi miernejšie a pápežovi v časných záležitostiach priznávali iba nepriamu moc (*potestas indirecta in temporalibus*), ktorú mohol voči svetskej moci aplikovať len v prípade ohrozenia katolíckej viery (*potestas in religiosis*). Keďže pápežovou úlohou je však vždy bdieť nad spásou duší (*salus animarum*), právom vykonávania tejto moci nepriamym spôsobom (*via indirecta*) mal disponovať aj v iných oblastiach (napríklad manželstvo, šírenie nových filozofických teórií a pod.), najmä v tých, v ktorých hrozilo nebezpečenstvo hriechu (*periculum peccati*). Porov. can. 2198 CIC 1917. Spomenutý kardinál Bellarín v tejto súvislosti zároveň poukázal kritikom na to, že monarchistický charakter Cirkvi sa istým spôsobom vyvažuje prostredníctvom inštitútu pápežskej voľby. Pre všetkých klerikov jezuiti zároveň postulovali úplné vyňatie spod podriadenosti ktorejkoľvek svetskej autority. Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi.* Prešov: Petra, 2005, s. 122.

napokon musela definitívne vzdať až kvôli prehlbujúcemu sa štátnemu cirkevnictvu a absolutizmu, ktorého koncepcie bežne popierali a ich predstavitelia v praxi obmedzovali tradičné cirkevné práva. Jednotlivé štáty pritom zotrúvali pri absolutistických a centralisticky koncipovaných zásadách aj napriek pokračujúcemu častému pápežskému uplatňovaniu cirkevných trestov voči ich predstaviteľom, ktoré sa v tomto období ale už celkom miňali praktickým účinkom.⁶⁰

Centralizácia moci v rukách pápeža bola spočiatku pre Cirkev skutočne nevyhnutná a prospešná. Neskôr však nielen svetskí panovníci, ale i niektorí diecézni biskupi prestali pociťovať pápežskú podporu ako pomoc a začali ju vnímať skôr ako poručníctvo. Podobne i prehlbujúca sa systematická protireformácia vedená pápežstvom najmä politickými prostriedkami rozsiahlych ústupkov voči jednotlivým štátom viedla v konečnom dôsledku k prehĺbeniu cirkevného partikularizmu a cézaropapisticky poňatého systému štátneho cirkevnictva, ktoré sa, ako sme už uviedli, po Španielsku rozšírilo v 17. storočí aj do Francúzska a v 18. storočí bolo uplatňované prakticky všetkými európskymi štátmi.⁶¹ Cirkev, ktorá bola odkázaná na priazeň katolíckych predstaviteľov svetskej moci, sa márne snažila zmierniť dopady tohto zriadenia. Práve táto závislosť na svetských autoritách, ktorá v istom ohľade začala už v priebehu 14. storočia, ju ešte viac pripútala k štátom a vo viacerých ohľadoch ju nakoniec tiež pripravila o slobodu. Podobne ako v protestantských krajinách, aj katolícki predstavitelia svetskej moci sa snažili o úplné podriadenie si Cirkvi, pričom v katolíckych krajinách do popredia zároveň vystupovali myšlienky nezávislosti partikulárnych cirkví na Ríme.⁶² Tie sa prejavovali najmä v snahách o vylúčovanie akéhokoľvek dialógu s pápežskou kúriou a obmedzovaní jej vplyvov na jednotlivé cirkvi na čo najmenšiu mieru.⁶³ Keďže pápežstvu sa ešte v 15. storočí podarilo usporiadať a stabilizovať pomery v cirkevnom štáte, pápeži začali v reakcii na uvedený vývoj čoraz častejšie vystupovať ako hlavy

⁶⁰ V roku 1606 tak napríklad došlo k poslednému uplatneniu trestu interdiktú nad územím celého štátu, ktorý vyniesol pápež Pavol V. (1605–1621) nad Benátskou republikou z dôvodu presadzovania protestantizmu a porušovania cirkevných práv. Neskôr však tento trest použil proti italským mestám Adrii (*Hadria*, r. 1909) a Galatine (*San Pietro in Galatina*, r. 1913) pápež Pius X. Bližšie k týmto procesom pozri BUŠEK, V.: *Učebnice dejín práva cirkevného I*. Praha: Všeohrd, 1946, s. 190–191.

⁶¹ Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny s osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska. Sväzok II*. Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 283.

⁶² Porov. Uvedené možno ilustrovať sebedomím už spomenutého francúzskeho kardinála Armanda de Richelieu, ktorý neváhal priamo používať titul „patriarcha Západu“, respektíve „patriarcha Gálie“. Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005, s. 121.

⁶³ Porov. SAMSOUR, J.: *Cirkevní dějiny obecné*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 974n.

cirkevného štátu, upevňujúc takýmto spôsobom medzinárodnoprávne postavenie Apoštolskej stolice.

Okrem jednotlivých partikulárnych cirkví sa absolutistické praktiky kráľov i kniežat začali od začiatku 17. storočia čoraz výraznejšie prejavovať aj voči samotnému úradu rímskeho biskupa, a to najmä pri jeho voľbe. K rôznym zásahom do nej dochádzalo i napriek tomu, že pápež Gregor XV. (1621 – 1623) v roku 1621 konštitúciou *Aeterni Patris* zreformoval jej spôsob. Ten konkrétne zrušil všetky predchádzajúce konštitúcie a ustanovil ako všeobecnú normu tajné skrutínium s potrebou dosiahnutia dvojtretinovej väčšiny, pričom takto vymedzená právna úprava zostala v platnosti až do pontifikátu Pia X.⁶⁴ K samotnej voľbe mohlo pritom dôjsť buď cestou aklamácie (*quasi per inspirationem*), hlasovania (*per scrutinium*) alebo kompromisu (*per compromissum*), čo platilo až do pontifikátu Jána Pavla II. (1978 – 2005), keď zostala zachovaná už len voľba prostredníctvom hlasovania.⁶⁵ Najzávažnejším zo zásahov katolíckych svetských autorít do pápežskej voľby sa pritom stalo predovšetkým používanie práva veta neželaného kandidáta na pápežský stolec (*ius exclusivae seu exclusionis*), ktoré sa prvý raz vo forme oficiálnej deklarácie konkrétneho mena v kardinálskom kolégiu uplatnilo v roku 1605 pri voľbách Leva XI. (r. 1605) a Pavla V. (1605 – 1621).⁶⁶ Vtedy malo vysloviť formálne veto prostredníctvom ním povereného kardinála Francesca de Ávilu († 1647) Španielsko. V polovici 17. storočia sa toto oprávnenie náležiac katolíckym štátom Rakúska, Francúzska, Neapolského kráľovstva a Španielska už javilo ako naplno ustálené a rozvinuté. Napriek jeho proklamovaniu Svätou stolicou za protiprávne, dochádzalo k jeho uplatňovaniu až do roku 1903, keď bolo v roku 1904 pápežom Piom X. konštitúciou *Commissum nobis* pod trestom exkomunikácie nekompromisne zakázané.⁶⁷

Záver

Ako bolo zrejmé z predchádzajúceho výkladu, Katolícka cirkev nebola paradoxne dostatočne pripravená reagovať na presadzovanie sa

⁶⁴ Porov. HRDINA, I. A.: *Texty ke studiu konfesního práva I. Evropa a USA*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 92.

⁶⁵ Bližšie k tejto problematike a zaujímavým súvislostiam pozri BREZIK, V. B.: *One Hundred Years of Thomism: Aeterni Patris and Afterwards. A Symposium*. Houston: Center for Thomistic Studies, 1981.

⁶⁶ Porov. HEGARTY, W. J.: The Lay Veto. In *American Catholic Quarterly Review*. Vol. 37 (1912), s. 419n.

⁶⁷ Bližšie k tejto problematike pozri SUCHÁNEK, D.: *Ius exclusivae. Právo exkluzivity při papežských volbách*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2012.

panovníckych absolutizmu v jednotlivých štátoch (osobitne v katolíckych monarchiách), a to aj napriek tomu, že jej zriadenie je vystavané aj na týchto princípoch. Keď k tomu pristúpila, mnohí jej konanie vnímali v kontexte snáh bojovať s niečím, čo je jej súčasťou a nerozumeli, prečo pápeži nie sú ochotní akceptovať to isté, čo sa uplatňuje v ich právne dokonalejšej spoločnosti. O to väčšie bolo prekvapenie, keď Cirkev začala koncom 19. storočia podporovať presadzovanie ideí demokracie, ktorej politické zriadenie jej, na rozdiel od absolutisticky vládnuceho panovníka, garantovalo slobodu aspoň pri vykonávaní jej duchovného poslania. Ako bolo zrejmé z analýz teórií štátneho cirkevnictva, absolutisticky vládnuce panovníci totiž neváhali opanovať nielen celý štát, ale usilovali sa i o podmanenie si jednotlivých partikulárnych cirkví, čo predstavovalo vážne nebezpečenstvo pre celé zriadenie Katolíckej cirkvi. Uvedeným tendenciám výrazne napomáhali aj prevládajúce postoje pápežov, neváhajúcich ešte aj v prvých dekádach 18. storočia požadovať prednosť Svätej stolice pred jednotlivými kresťanskými monarchiami či kniežatstvami.⁶⁸ Z pohľadu celkového vývoja, ten na jednej strane viedol k prehlbovaniu zbožnosti, čo našlo svoju reflexiu najmä v počte svätcov tohto obdobia, na strane druhej však definitívne nasmeroval svetskú societu na cestu sekularizmu. Tá bola v štátno-politickej rovine spočiatku podporovaná najmä teóriami o bezprostrednom pôvode všetkej monarchistickej koncepcie moci v Bohu, upierajúc týmto spôsobom prednosť duchovného prvku pred svetským a nepriamo tak vytlačujúc Cirkev mimo verejného života.⁶⁹ Tento vývoj bol filozoficky posilňovaný zase predstaviteľmi osvietenstva, ktorí boli ochotní akceptovať kresťanstvo maximálne v rovine humanistickej, avšak nie nadprirodzenej. Viacerí z nich pritom dokonca neváhali spochybňovať Božstvo Ježiša Krista, čím dochádzalo k zavrhovaniu základných princípov kresťanskej dogmy.⁷⁰

⁶⁸ Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005, s. 118 a 125.

⁶⁹ Viacerí bádatelia v týchto súvislostiach nachádzajú paralely v klasicistickej architektúre, ktorá obdobne, ako vtedajší štátno-politický vývoj, prešla viacerými fázami. Za jej vrchol, ktorý sa mal stotožňovať s vrcholom moci kráľa Ľudovíta XIV., býva označovaný klasicistický poriadok záhrad navrhnutých architektom Andréom Le Nôtre († 1700) vo Versailles, respektíve kráľovské zámky prestavané v rokoch 1668 až 1686. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad HAZLEHURST, F. H.: *Gardens of Illusion. The Genius of André Le Nôtre*. Nashville: Vanderbilt University Press, 1980.

⁷⁰ Osvietenké a protipápežské tendencie boli v tomto období hlásané i univerzitami, na ktorých boli cirkevné dejiny i kánonické právo prednášané v galikánskom a jozefínskom duchu. Filozofické štúdium bolo zase čoraz častejšie stavané na kantovskej doktríne, prezentujúcej zástancom tohto smeru, že oddelenie viery a vedy bude pre náboženstvo výhodou a pomocou. Porov. SAMSOUR, J.: *Cirkevní dějiny obecné*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 1011n.

Najmä na uvedenom pozadí sa viaceré štáty snažili na úkor Apoštolskej stolice získať čo najviac právomocí a, postupujúc voči nej stále viac autoritatívne, prerušovali s ňou diplomatické styky a zasahovali do vnútorných cirkevných záležitostí. Týmto snahám vychádzal v ústrety i prehľbujúci sa cirkevný partikularizmus presadzovaný viacerými partikulárnymi cirkevnými autoritami smerujúci k uvoľneniu vzťahov s centrom cirkevnej jednoty v Ríme a usilujúci sa o širokú autonómiu národných cirkví.⁷¹ Najmä z toho dôvodu sa od polovice 18. storočia v mnohých literárnych dielach i štátnych kanceláriách vážne uvažovalo nad poštátnením „prebytočných“ majetkov kostolov a kláštorov. V tejto situácii pápeži pristupovali k uzavieraniam medzinárodných zmlúv, ktorými v záujme zachovania relatívne dobrých vzťahov so štátnou mocou, robili v jej prospech viaceré vážne ústupky.⁷² Aj napriek množstvu ústupkov zo strany Svätej stolice však katolícke štáty, ktoré medzi sebou neustále bojovali o prestíž, ustanovenia uvedených zmlúv bežne porušovali, vyhánali apoštolských nuncií, podriaďovali biskupov kráľovskej moci, rušili kláštory ako prežitok a bežne tiež zasahovali do cirkevnej jurisdikcie.⁷³ Uvedený vývoj možno najlepšie ilustrovať silnou protijezuitskou kampanou, ktorá sa rozvinula od druhej polovice 18. storočia v katolíckych krajinách, keďže jezuiti boli považovaní za najsilnejšieho exponenta pápežskej politiky v jednotlivých štátoch.⁷⁴ V dôsledku tohto vývoja bol jezuitský rád postupne zakázaný v Portugalsku (r. 1758), Francúzsku (r. 1764) a Španielsku (r. 1767), pričom jeho členovia boli z uvedených krajín násilím vyhánaní.⁷⁵ K požiadavkám vyššie uvedených troch štátov na oficiálne zrušenie rádu sa po istom váhaní pripojilo aj habsburské Rakúsko. Pod ostrým tlakom schizmy bourbonských dvorov a zrušenia všetkých reholí v Španielsku bol napokon pápež Klement XIV. (1769 – 1774) donútený kapitulovať a 21. júla 1773 svojím breve *Dominus ac Redemptor* administratívnu cestou Spoločnosť Ježišovu zrušil.⁷⁶ Aj napriek jej obnove-

⁷¹ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 8.

⁷² Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny s osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska. Sväzok II. Turčiansky Svätý Martin*: Neografia, 1943, s. 284.

⁷³ K týmto ingerenciám dochádzalo najmä v krajinách, v ktorých sa presadili ideály osvietenstva, pričom vplyv pápežov na tamojšie partikulárne cirkvi sa obmedzoval prakticky len na podpisovanie bezvýznamných listín. Porov. MALÝ, R.: *Cirkevní dějiny*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2001, s. 225n.

⁷⁴ Jezuiti okrem toho predstavovali najväčšiu oporu pápežských centralizačných snáh, disponovali značnou politickou a hospodárskou mocou a boli tiež hlavnými nepriateľmi osvietenecov. Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005, s. 137.

⁷⁵ Porov. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 169.

⁷⁶ Porov. KUMOR, B.: *Cirkevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003, s. 29–30 a 131–135. Ako oficiálny

niu v roku 1814 bol celkový vývoj nenávratne nastavený k definitívne-
mu zlomu medzi vierou a vedou, náboženstvom a kultúrou, čím došlo
k završeniu procesu začatého ešte v časoch humanizmu a reformácie.⁷⁷

Bibliografia

Pramene, preklady prameňov a komentáre

1. Corpus iuris canonici. Editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognouit et adnotatione critica instruxit Aemilius Fridberg. Pars prior. Decretum Magistri Gratiani. Liepzig: Tauchnitz, 1879–1881.
2. Corpus iuris canonici. Editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis Romanae fidem recognouit et adnotatione critica instruxit Aemilius Fridberg. Pars secunda. Decretalium Collectiones. Liepzig: Tauchnitz, 1879–1881.
3. KOP, F.: *Překlad Kodexu kanonického práva. I. – III.* Text komise pro překlad Kodexu. Olomouc: Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Praze, pobočka v Olomouci, 1968/69.
4. THE 1917 PIO-BENEDICTINE CODE OF CANON LAW. Translated by Edward Peters. San Francisco: Ignatius Press, 2001.
5. CODEX IURIS CANONICI – KÓDEX KÁNONICKÉHO PRÁVA. Latinsko-slovenské vydanie. Bratislava: Spolok sv. Vojtecha, 1996.
6. HRDINA, I. A.: *Dokumenty Tridentského koncilu*. Praha: Krystal OP, 2015.
7. HRDINA, I. A.: *Texty ke studiu konfesního práva I. Evropa a USA*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006.
8. SCHROEDER, H. J.: *The Canons and Decrees of the Council of Trent*. Charlotte: TAN Books, 1978.

dôvod uviedol, že rád sa stal príčinou tvrdých nezhôd medzi štátmi a národmi a jeho udržanie by ohrozovalo pravý pokoj a trvácnosť v Cirkvi. Majetky rehole prevzali dotknuté štáty a jej členovia mohli po inkardinovaní (začlenení) diecéznymi biskupmi prejsť do pastorácie. Porov. ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny s osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska. Sväzok II.* Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943, s. 308. Breve o zrušení Spoločnosti Ježišovej paradoxne nedovolili vyhlásiť v Rusku cárovná Katarína II. Veľká a v Prusku kráľ Fridrich II. Veľký, keďže si vážili výsledky ich práce v oblasti sociálnej starostlivosti. Aj z toho dôvodu mohli jezuiti naďalej pôsobiť až do obnovenia rehole v roku 1814 na území Bieloruska a Sliezska, čo bolo neskôr výslovne akceptované i pápežmi Piom VI. (1775–1799) a Piom VII. (1800–1823). Porov. ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách. Cirkev v 49 pokoleniach*. Bratislava: Lúč, 1997, s. 578.

⁷⁷ Bližšie k tejto problematike pozri HANUŠ, J. (ed.): *Vznik státu jako proces sekularizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.

Literatúra

1. ASCHERI, M.: The Laws of Late Medieval Italy (1000–1500): Foundations for a European Legal System. Leiden: Brill, 2013.
2. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov: Petra, 2005.
3. BREZIK, V. B.: One Hundred Years of Thomism: Aeterni Patris and Afterwards. A Symposium. Houston: Center for Thomistic Studies, 1981.
4. BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Věšhrad, 1946.
5. CUSHING, K. G.: Papacy and Law in the Gregorian Revolution. The Canonistic Work of Anselm of Lucca. Oxford: Clarendon Press, 1998.
6. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
7. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 2008.
8. HANUŠ, J. (ed.): *Vznik státu jako proces sekularizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.
9. HARRIES, R./MAYR-HARTING, H. (eds.): *Dva tisíce let křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.
10. HAZLEHURST, F. H.: *Gardens of Illusion. The Genius of André Le Nostre*. Nashville: Vanderbilt University Press, 1980.
11. HEGARTY, W. J.: The Lay Veto. In *American Catholic Quarterly Review*. Vol. 37 (1912).
12. HRDINA, A.: *Kanonické právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002.
13. HULSEBUCH, B.: *Jak se volí papež? Konkláve včera a dnes*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.
14. KADLEC, J.: *Církevní dějiny. II. Raný středověk*. 3. přepracované vydání. Praha: Česká katolická Charita, 1983.
15. KRŠKOVÁ, A.: *Kapitoly z dejín európskeho politického a právneho myslenia*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1997.
16. KUBÍKOVÁ, J.: *Křesťanské misie v 16. – 18. století*. Brno: L. Marek, 2001.
17. KUMOR, B.: *Církevné dejiny 3. Zlaté obdobie kresťanského stredoveku*. Levoča: Polypress, 2001.
18. KUMOR, B.: *Církevné dejiny 5. Novovek. Rozkol v západnom kresťanstve*. Levoča: Polypress, 2002.
19. KUMOR, B.: *Církevné dejiny 6. Novovek. Obdobie absolutizmu a osvietenstva*. Levoča: Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2003.
20. MALÝ, R.: *Církevní dějiny*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2001.
21. McCUSKER, J. J.: *Mercantilism and the Economic History of the Early Modern Atlantic World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

22. MELMUKOVÁ, E.: *Patent zvaný toleranční*. Praha: Mladá fronta, 1999.
23. OAKLEY, F.: *The Conciliarist Tradition. Constitutionalism in the Catholic Church 1300–1870*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
24. RAPP, F.: *Církev a náboženský život západu na sklonku středověku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996.
25. RAPP, F.: *Svatá říše římská národa německého*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007.
26. SAMSOUR, J.: *Církevní dějiny obecné*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1907.
27. STÖRIG, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.
28. SUCHÁNEK, D.: *Ius exclusivae. Právo exkluzivity při papežských volbách*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2012.
29. ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách. Církev v 49 pokoleniach*. Bratislava: Lúč, 1997.
30. ŠPIRKO, J.: *Církevné dejiny s osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska. Sväzok II. Turčiansky Svätý Martin: Neografia, 1943*.
31. TOMKINS, S.: *Stručné dějiny křesťanství*. Praha: Volvox globator, 2009.
32. WERNZ, F. X./VIDAL, P.: *Ius canonicum ad Codicis normam exactum. Tomus I. Normae generales*. Roma: Apud aedes Universitatis Gregorianae, 1938.